

MATKA BOŻA JACKOWA Z PRZEMYSKIEJ BAZYLIKI ARCHIKATEDRALNEJ – SYMBOLIKA KORON

Artykuł niniejszy jest opracowaniem części referatu wygłoszonego podczas konferencji pt. „Wędrujące Madonny”. Prezentacja dotyczyła symboliki koron i ikonografii przedstawienia alabastrowej figury Madonny Jackowej, całość opracowania zostanie opublikowana w późniejszym terminie w opracowaniu dotyczącym „wędrujących Madonn”, które jest planowane, jako podsumowanie konferencji naukowych poświęconych tej tematyce.

Koronacja cudownej figury Matki Bożej Jackowej w przemyskim klasztorze oo. Dominikanów, która odbyła się 15 sierpnia 1766 roku, była wydarzeniem ważnym i niezwykłym. Minęło już 250 lat od tamtej uroczystości, jednak wciąż pozostaje wiele tajemnic i niewiadomych dotyczących, czy to pochodzenia samej figury, czy też jej koron.

Można wskazać, co najmniej cztery różne figury alabastrowe, które związane są z legendą o św. Jacku Odrowążu¹; trzy z nich są nazywane „Jackowymi”, czwarta była umieszczona na jego nagrobku. Oprócz rzeźby przemyskiej, mamy jeszcze figurę lwowską datowaną na XIV w., obecnie przechowywaną w klasztorze oo. Dominikanów w Krakowie², istnieje też bardzo podobna do niej statua Matki Bożej przechowywana w Muzeum Historii Religii we Lwowie³ oraz figura z grobu św. Jacka w Krakowie

¹ Por. G. JURKOWLANIEC, *Kult obrazów a kult świętych w nowożytnym Krakowie*, „Barok. Historia-Literatura-Sztuka”, 11(2004) nr 2, s. 72-73.

² Zob. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4: *Miasto Kraków cz. 3: Kościoły i klasztory Śródmieścia*, 2, red. A. BOCHNAK, J. SAMEK, Warszawa 1978, s. 152, fig. 639,641; B. NALEPA, *Konserwacja i stan badań gotyckiej, alabastrowej figurki Madonny Jackowej z klasztoru oo. Dominikanów w Krakowie*, w: *Studia i Materiały Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*, t. 8: *Nowe pokolenie konserwatorów krakowskich*, Kraków 1998, s. 163-174; *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Historii Sztuki za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1901 roku*, w: *Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce* t. 7, z. 4, Kraków 1905, fig. 16, szp. CCCVII-CCCVIII; *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Historii Sztuki za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1902 roku*, w: *Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce* t. 8, z. 1-2, szp. LVII-LVIII; S. BARĄCZ, *Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce*, Lwów 1891, s. 155-156.

³ W. ZAWITKOWSKA, *Przemyska figura Matki Bożej zwana „Jackową”*, „Kresy Południowo-wschodnie” 5/6(2007/2008), przyp. 13; *Jackowa Madonna w Encyklopedii Lwowa*, zob. <http://www.jacek.iq.pl/nowiny/729-jackowa-madonna-w-encyklopedii-lwowa-tumaczenie-czy-cykladu.html> [dostęp: 05.07.2017].

datowana na lata 1581-1583⁴. Wszystkie cztery rzeźby wykonane są z alabastru.

Historia Madonny przemyskiej została już także opracowana⁵, dlatego też w tym artykule skupimy się na koronach, które zdobią głowy Maryi i Jezusa.

Jeśli chodzi o historię koron przemyskiej statuy Maryi alabastrowej posiadamy wzmianki o co najmniej czterech ich kompletach. Źródłem, które dostarcza interesujących wiadomości jest *Inwentarz klasztoru dominikanów przemyskich z lat 1688-1711*, przechowywany w Archiwum Archidiecezji Przemyskiej, a publikowany w obszernych fragmentach przez o. Albina Srokę⁶. We wspomnianym *Inwentarzu* znajdujemy opisy koron Matki Bożej i Dzieciątka Jezus. Dowiadujemy się z niego, że już przed 29 kwietnia 1701 r. istniały korony perłowe: „Korona perłowa na Głowie Nays: Panny z sztukami dyamentowemi y rubinowemi, przy niey zausznic dwie w rubinow 12 każda. Na Panu Jezusie korona perłowa na gruncie aksamitnem Chełm nad koroną rubinowy w pośrodku tego chełmu dwie perły spore wiszą na drucikach, a w zadzie wstęga smelcowana rubinowa”⁷.

Dokładniejszy opis korony Maryi umieszczono w zestawieniu „Złota i klejnotów Najświętszej Panny Kamiennej”⁸, czytamy tam: „7. Korona perłowa, w której na przodzie jest krzyżyk diamentowy z dwunastoma diamentkami. Pod krzyżykiem trzynaście sztuczek rubinowych jedna diamentowa”.

W roku 1710 pojawia się wzmianka o nowych koronach złotych, na które zostały przewieszane diamenty i rubiny zdobiące wcześniej korony perłowe⁹, tam też znajdziemy dokładny opis tych nowych koron: „I'mo.

⁴ *Katalog Zabytków Sztuki*, t. 4: *Miasto Kraków...*, dz. cyt., s. 151, il. 665; K. SINKO-POPIEŁOWA, *Zaginiony nagrobek św. Jacka w Krakowie*, w: *Prace komisji Historii Sztuki*, t. 9, 1949, s. 65-86.

⁵ Zob. A. SROKA, *Kult Matki Bożej Jackowej w Przemyślu w oparciu o Inwentarz Kościoła Dominikanów 1688-1711*, Jarosław 2004; W. ZAWITKOWSKA, *Przemyska figura Matki Bożej...*, dz. cyt., s. 203-213; E. NOWAKOWSKI (x. Wacław z Sulgostowa), *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne*, Kraków 1902, s. 546-548; T. CHRZANOWSKI, M. KORNECKI, *Zabytki plastyki gotyckiej w diecezji przemyskiej*, „*Nasza Przeszłość*” 46(1976), s. 139.

⁶ A. SROKA, *Kult Matki Bożej...*, dz. cyt., s. 25-80

⁷ AAP, br. syg., *Inwentarz klasztoru dominikanów przemyskich z lat 1688-1711*, (*Inventarium paramentorum et pretiosorum in Conventu Praemisliensi Beatissimae Virginis Mariae Annuntiatae Ordinis Praedicatorum ex mandato A.R.P. Pro[vin]cialis conscr[iptum] Anno Domi[ni] 1688*), s. 69; Informację o przeglądzie kosztowności 29 kwietnia 1701 r. pomija w swoim odpisie *Inwentarza* o. A. Sroka.

⁸ A. Sroka, *Kult Matki Bożej...*, dz. cyt. s. 65.

⁹ AAP, br. syg., *Inwentarz...*, dz. cyt., s. 121; A. SROKA, *Kult Matki Bożej...*, dz. cyt., s. 71-72.

Korona szczerozłota na głowie Nays. Panny w Cyrkule (otoku) Dyamentow w Kasztach fasilibrowych dwadziescia y Siedm. W Rozy wielkiej nad Cyrkułem na przedzie Dyamentow dwadziescia y szesc. Nad tą Rożą Krzyzyk złoty z dyamentami. Item Kaszcik fasilibrowy na wierzchu Krzyzyka, w którym iest Dyament.

Item w Cyrkule teyze Korony Kasztow rubinowych wielkich szesc; drobnych dziewięć. W teyze Koronie na Axamicie perły z dawney Korony.

2'do. Korona Szczerozłota na głowie P. Jezusa. W Cyrkule w iedney całej sztuce rubiny wielkie. W tymze Cyrkule kilka rozyczek z rubinami wkoło. W teyze Koronie nad Cyrkułem na przedzie Roza fasilibrowa dyamentami suta. Koło tey Rozy mnieysze rozyczki po obu stronach, dwie rubinowe. Item perły na teyze Koronie, z dawney Korony. Item Krzyzyk na wierzchu złoty, w nim szesc dyamentow; reliquum w rubinkach”¹⁰.

Z opisu zawartego w *Inwentarzu* dowiadujemy się także, że figura Matki Bożej Jackowej była ozdabiana licznymi łańcuchami z pereł czy też ze złota, zdobionymi tzw. sztuczkami diamentowymi czy rubinowymi (klejnotami w postaci zawieszek czy oczek wyjętych z pierścieni). Pozostałością po tych ozdobach są otwory na szatach Maryi, dokładny opis tych girland znajduje się w spisie inwentarzowym z 1701 r.¹¹

Dnia 4 września 1758 r. oo. Dominikanie postanowili po raz kolejny uwieńczyć Matkę Bożą złotymi koronami, ale tym razem oficjalnie, za przyzwoleniem Kapituły św. Piotra na Watykanie¹². Kapituła watykańska wydała dokument zezwalający na koronację w dniu 4 grudnia 1760 r. (*Pridie nonas Decembris*)¹³, – upamiętnia to medal okolicznościowy z 1762 r. wybity w Rzymie¹⁴. Rok widniejący na medalu do tej pory był uznawany za rok wydania zgody, jednakże po odnalezieniu oryginalnego dokumentu w Archiwum Archidiecezji Przemyskiej, należy zweryfikować datę pozwolenia na koronację.

¹⁰ Tamże.

¹¹ AAP, br. syg., *Inwentarz...*, dz. cyt., s. 69-71.

¹² S. BARĄCZ, *Archiwum WW. OO. Dominikanów w Jarosławiu*, Lwów 1884, s. 194-195; tenże, *Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce*, Lwów 1891, s. 231-232.

¹³ AAP, syg. M. VIII, Transsumpta, Dokument zezwalający na koronację wydany w Rzymie 4 grudnia 1760 r.

¹⁴ *Medale religijne odnoszące się do Kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski w zbiorach dra med. T. Rewolińskiego*, Kraków 1887, s. 72.

Fot.1: Dokument wydany przez Kapitułę św. Piotra na Watykanie 4 grudnia 1760 r., zezwalający na koronację figury Matki Bożej Jackowej

Korony z Rzymu miał przywieźć o. Karol Kopiński dominikanin, a ich introdukcja odbyła się 26 stycznia 1763 r w kościele oo. Reformatów. Uroczystość koronacyjna odbyła się natomiast 15 sierpnia 1766 r.¹⁵, co zostało zapowiedziane listem bpa Walentego Wężyka z dnia 12 maja 1766 r.¹⁶

Korony rzymskie z 1760 r. są koronami zamkniętymi, cesarskimi. Składają się z sześciu kabłąków w kształcie liści akantu, ułożonych naprzemiennie z sześcioma trójliściami, ozdobione są sztuczkami diamentowymi i rubinowymi. W zwieńczeniu kabłąki stanowią podstawę dla kuli (korona Matki Bożej), na której umieszczono krzyżyk równoramienny zdobiony diamentami. Od przodu korony udekorowane są szlachetnymi kamieniami (diamentami i rubinami). Analizując obecny wygląd koron Matki Bożej Jackowej można zauważyć wcześniejsze naprawy i przeróbki. Najbardziej widoczne jest to w dekoracji krzyża wieńczącego koronę Matki Bożej, gdzie układ i kształt kamieni jest zupełnie inny niż pozostałych elementów.

¹⁵ A. SROKA, *Kult Matki Bożej...*, dz. cyt., s. 81; Por. E. NOWAKOWSKI, *O cudownych obrazach...*, dz. cyt., s. 547; W. ZAWITKOWSKA, *Przemyska figura Matki Bożej...*, dz. cyt., s. 211-212.

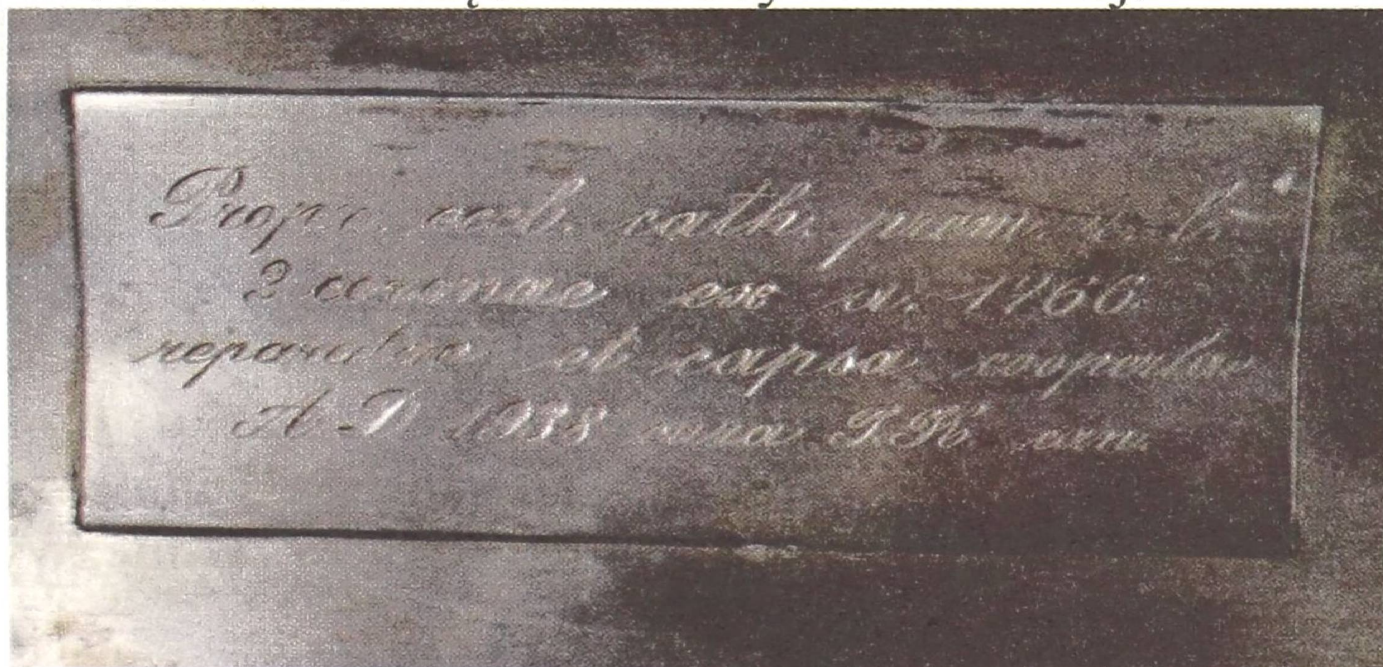
¹⁶ AAP, br. syg., Kurendy, t. 3: lata 1761-1772, k. 5.

Fot. 2 i 3: Z lewej korona Dzieciątka Jezus, z prawej korona Matki Bożej

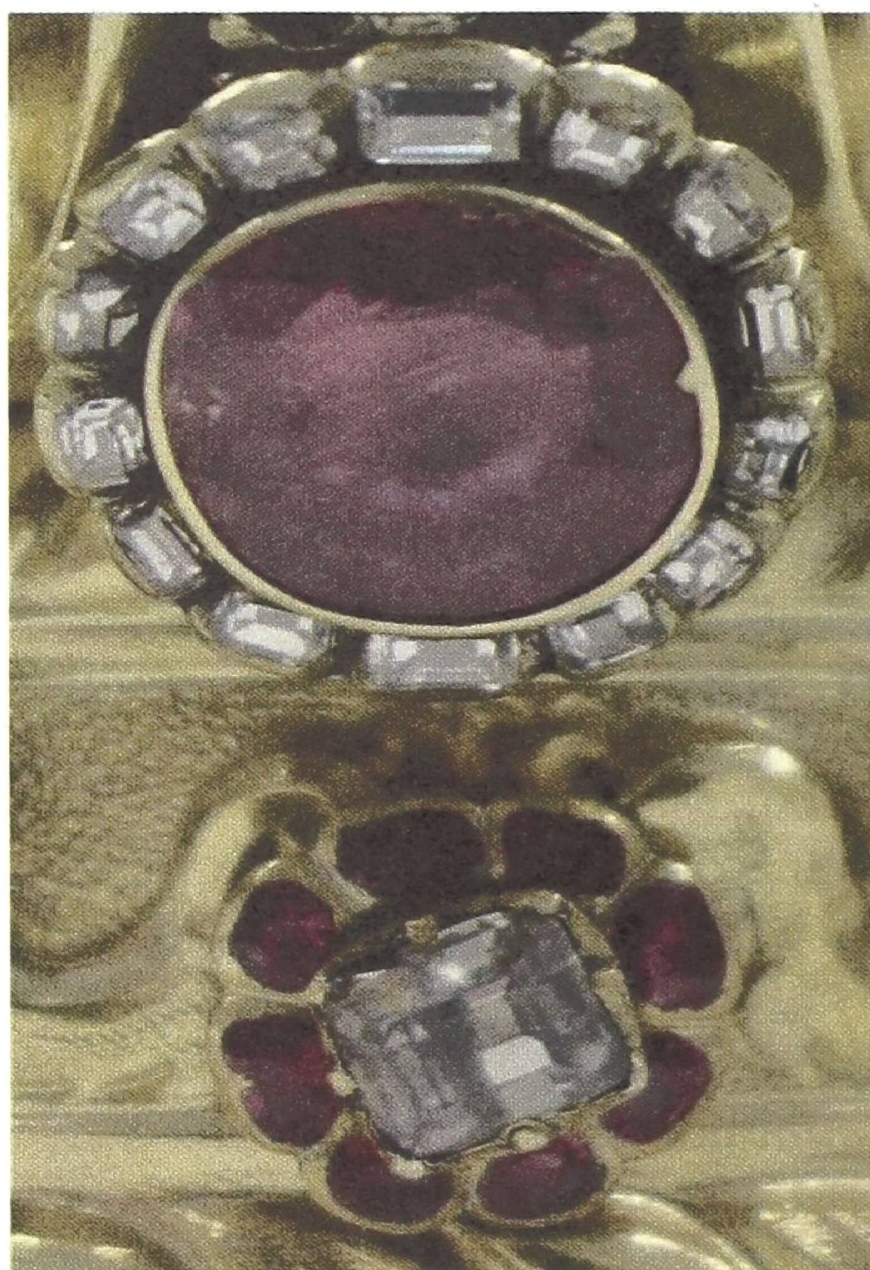
Otóż układ diamentów na krzyżu nie zgadza się z kształtem trójlistnie zakończonych ramion, ponadto występują tu też inne szlify diamentów zdobiących krzyż. Porównując tenże krzyż z krzyżem korony Jezusowej widzimy wyraźne różnice. Układ diamentów i szlify korony Jezusa są podobne do pozostałych dekoracji korony.

Korony posiadają także metalową szkatułę, w której były przechowywane. Wewnątrz wieka szkatuły znajduje się grawerowana tabliczka informująca o naprawie koron w 1938 r., za staraniem kanonika J. K. prawdopodobnie księdza dra Jana Kwolka (1885-1958). Ślady przeprowadzonej naprawy się widoczne we wnętrzu korony Matki Bożej.

Fot. 4: Grawerowana tabliczka we wnętrzu szkatuły do przechowywania koron

Już od średniowiecza „korona była najważniejszym insygnium królewskim. Formuła rytuału wypowiedana przez metropolitę w momencie koronacji stwierdzała, że insygnium to oznacza „chwałę świętości oraz cześć i dzieło mocy”, i że dzięki niemu król staje się uczestnikiem „urzędu kapłańskiego”. Korona więc symbolizowała wspomniany już, mistyczny związek monarchy z Bogiem”¹⁷. W odniesieniu do Maryi Matki Bożej korona oznacza Jej królewską godność, Matki Zbawiciela, a także królowej Nieba i Ziemi. Korona symbolizuje wieniec chwały, wykonując koronę starano się odtworzyć w szlachetnym metalu formy roślinne (nawiązanie do pierwowzoru korony czyli wieńca wieńczącego zwycięzców czy posągi bóstwa – odniesienie zwycięstwa w walce ze złem). Świadectwa zdobienia wieńcami obrazów świętych i posągów pochodzą już z IV w. Symboliczne znaczenie posiadają także kamienie szlachetne zdobiące korony.

Fot. 5 i 6: Z lewej diamenty otoczone rubinami na koronie Dzieciątka Jezus, z prawej rubin otoczony diamentami na koronie Matki Bożej

Diamenty otoczone rubinami zdobiące koronę Jezusa, symbolizują Osobę Chrystusa. Diament – dzięki swej rzadkości i niezwykłej twardości – rysuje wszystkie minerały – jak i z powodu blasku ognistego, jest najbardziej drogocennym wśród kamieni szlachetnych. Diament jako ozdoba korony cesarskiej był symbolem odwagi, stałości i niezwyciężoności;

¹⁷ J. LILEYKO, *Regalia Polskie*, Warszawa 1987, s. 5.

noszono go także dla obrony przed wszelkim nieszczęściem i wszystkimi zakusami zła. W biblijnych alegoriach symbolizował odwagę, stałość, niezłomność w wierze oraz wierność, oznacza także Chrystusa i jego nieugiętość w cierpieniu¹⁸.

Korona Maryi natomiast ozdobiona została rubinem w otoczeniu diamencików. Rubin to symbol królewskiej godności, sił witalnych, przypisywano mu moc działania wszystkich innych kamieni. Od wieków symbolizuje największe z bogactw – miłość.

Złoto, z którego wykonano korony, ma także znaczenie symboliczne. Złoto – najszlachetniejszy z metali, który nie ulega zniszczeniu przez ogień, rdzę i żrące ciecze jest symbolem czegoś wielkiego i wartościowego, czego posiadanie zapewnia władzę i poważanie. Jest wyrazem potęgi i władzy i bogactwa władców. Złoty kolor jest symbolem nieba, i czystego światła w którym mieszka Bóg ze swoimi świętymi, stąd złote tła mozaik i ikon oraz złote aureole wokół głów świętych. Dekorowanie złotem posągów ma charakter czynności symbolicznej: chodzi o okazanie czci Najwyższemu tym co najdrogocenniejsze na ziemi. Złoto jest też symbolem mądrości¹⁹.

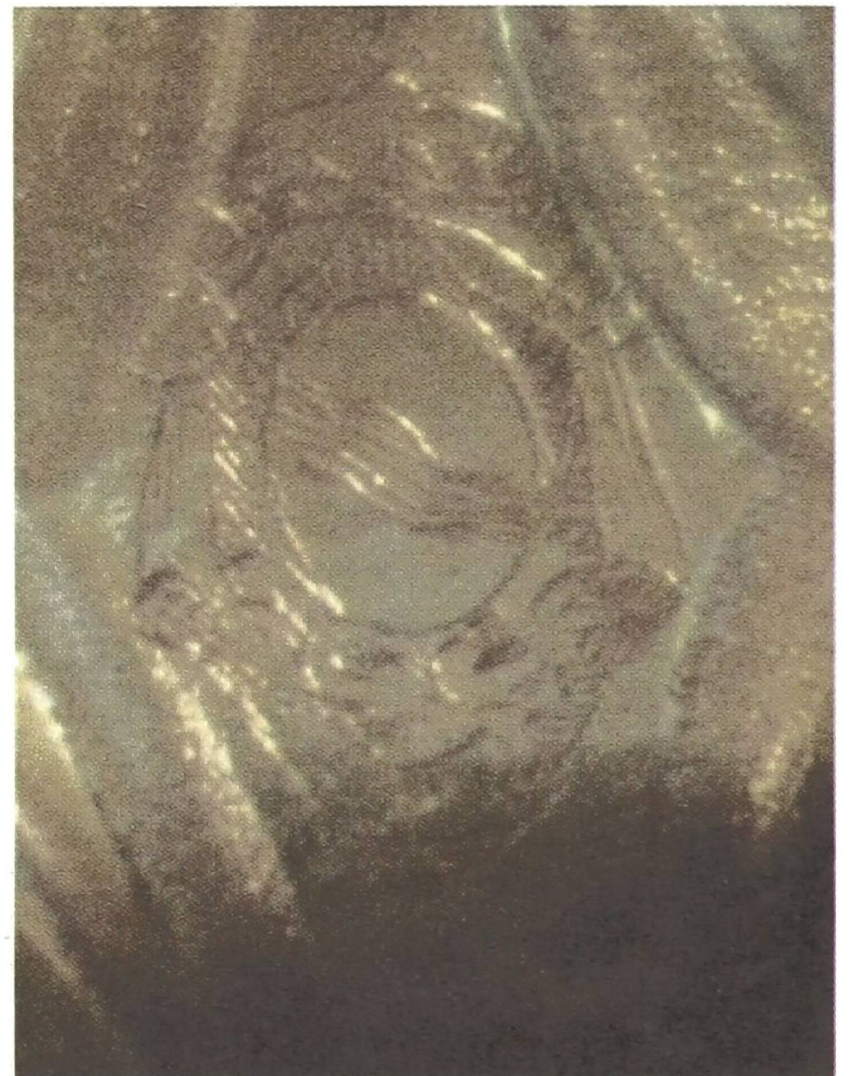

Fot. 7: Plakieta z herbem Kapituły św. Piotra na Watykanie przymocowana do korony Matki Bożej Jackowej

¹⁸ Zob., D. FORSTNER, *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, Warszawa 2001, s. 137-139.

¹⁹ Zob., Tamże, s. 146-149.

Korona Matki Bożej ozdobiona została także herbami: z tyłu korony znajduje się przymocowana plakieta ze złota z wytłoczonym na niej herbem kapituły watykańskiej św. Piotra. Herb ten składa się z papieskiej tiary pod którą umieszczono dwa klucze przewiązane dekoracyjnie sznurem. Na plakiecie widzimy dodatkowo dwa putta podtrzymujące papieską tiarę. Podobny herb zobaczymy na rewersie medalu wybitego w Rzymie w 1762 r. z okazji wydania dokumentu zezwalającego na koronację Matki Bożej Jackowej. Na awersie tegoż medalu widzimy postać Matki Bożej Jackowej siedzącą na tronie z koronami na głowach, a w otoku napis: B.V.M. PRAE-MISLI_EN CORONAT 1762 ROMA²⁰

Fot. 8 i 9: Z lewej herb Pilawa, z prawej herb Szreniawa

Na kabłąkach korony Madonny Jackowej wyryto dodatkowych sześć herbów należących do szlachty polskiej. Widzimy tam herb Pilawa rodziny Potockich być może związany z osobą Franciszka Salezego Potockiego (1700-1772), fundatora przemyskiego klasztoru i kościoła sióstr benedyktynek. Herb Szreniawa rodziny Lubomirskich, herb Poraj, herb Korczak rodziny Drohojowskich związany być może z osobą Józefa Drohojowskiego (ok. 1694-1770), który pełnił funkcję kasztelana przemyskiego w latach 1765-1770, herb Topór należący do rodziny Ossolińskich oraz herb Rogala należący do rodziny Krasickich. Niestety nie udało się jednoznacznie związać występujących herbów z konkretnymi osobami, prawdopodobnie związanymi z koronacją Matki Bożej Jackowej.

²⁰ *Medale religijne...*, dz. cyt., s. 72.

Omawiając figurę Matki Bożej należy także wspomnieć o tronie na którym ustawiona jest statua. Tron ten wykonano z drewna obitego srebrną repusowaną blachą, z monogramem MARIA otoczonym akantową wicią na zaplecku. Tron wykonano na początku XVIII w. o czym wspomina cytowany *Inwentarz*²¹.

Fot. 10: Zaplecek tronu Madonny Jackowej z monogramem imienia MARIA.

Tron – jest symbolem władzy i panowania. 22 września 1690 r. Stanisław Jan Borejko starosta berestecki ofiarował Matce Bożej tabliczkę na której był wizerunek Najświętszej Panny Kamiennej na krzeselku – to pierwsza wzmianka o krzeselku czy może tronie Matki Bożej²². Kolejna potwierdzona informacja dotyczy roku ok 1710, kiedy Ojcowie starają się o wykonanie tronu srebrnego i koron dla Statuy Matki Najświętszej Jackowej²³.

Udekorowanie cudownej figury Madonny Jackowej koronami papieskimi w 1766 r. przyczyniło się zapewne do poszerzenia kultu tej cudownej rzeźby. Sama koronacja to przede wszystkim czynność symboliczna, wyrażająca głębokie przekonanie o niezwykłości tej alabastrowej statuy i jej szczególnej mocy pośrednictwa między wierzącym a Bogiem Stwórcą. W tym krótkim opracowaniu starano się przybliżyć symbolikę czynności koronacji,

²¹ AAP, br. syg., *Inwentarz...*, dz. cyt., s.

²² A. SROKA, *Kult Matki Bożej...*, dz. cyt., s. 35.

²³ Tamże, s. 75.

a przede wszystkim znaczenie użytych koron, gdyż jak powiedziano powyżej i złoto i kamienie szlachetne użyte do wykonania koron, a także sam obrzęd, niosą ze sobą głęboką treść, wyrażającą głęboką wiarę. Niech świadomość znaczenia tych obrzędów pozwoli czytelnikom głębiej przeżywać spotkanie z wizerunkami, który dostąpiły tego szczególnego wyróżnienia.